

Dr. Fuglinszky Ádám LL.M. PhD,
ADJUNKTUS, ELTE ÁJK POLGÁRI JOGI TANSZÉK
(BUDAPEST)

Az előreláthatósági klauzula egyes kérdései, avagy kinek, mikor és mit kell előrelátnia

A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkében foglalt előreláthatósági klauzula egyike a kártérítési jog legfontosabb újításainak, amelyet az új Polgári Törvénykönyv kodifikációja során keresztülvinni terveznek. E tanulmány az előreláthatóság és hazai adaptációjának kérdéseit vizsgálja.¹ Megállapításait az új Polgári Törvénykönyv szakértői javaslatára (a továbbiakban: Szakértői javaslat),² valamint a hatályba nem lépett 2009. évi CXX. törvényre (a továbbiakban: a hatályba nem lépett új Ptk. vagy új törvény) és indoklására alapozza.

I. Az előreláthatósági elv három megjelenése az új kódex tervezeteiben

1. Az előreláthatóság, mint a kimentés egyik feltétele a kontraktuális felelősség körében

A hatályos joghoz képest jelentős változásra kerül sor a kontraktuális felelősség körében: a szerződésszegésért való felelősség a jövőben felróhatóságtól független felelősségi alakzat lesz. A hatályba nem lépett új törvény megfogalmazása szerint a kötelezett mentesül a felelősség alól, ha bizonyítja, hogy „a szerződésszegést az ellenőrzési körén kívül eső, olyan körülmény okozta, amellyel a szerződéskötés időpontjában nem kellett számolnia, és nem volt elvárható, hogy a károkozó körülmény bekövetkezését elkerülje vagy a kárt elhárítsa.”³ Ebben az esetben az előreláthatóság nem a szerződésszegéssel okozott kárra vonatkozik, hanem arra az okra, amely a szerződés nem vagy nem szerződésszerű teljesítéséhez, illetve más szerződéses kötelezettség megszegéséhez vezetett.⁴ (Az előreláthatóság hiánya tehát egyike azoknak a feltételeknek, amelyeknek teljesülniük kell ahhoz, hogy a kötelezett mentesülhessen a felelősség alól.) Az idézett szabály értelmezési és elhatárolási kérdéseket egyaránt felvet, hiszen hogyan határoljuk el a szerződésszegéshez vezető ok előreláthatóságát (amely már eleve legfeljebb absztrakt logikai úton különböztethető meg a kár bekövetkezésének folyamatától) a kár előreláthatóságától.

2. A kárra vonatkozó előreláthatóság a szerződési jogban (kontraktuális felelősség)

Ha a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkében foglalt szabályból indulunk ki, akkor a „klasszikus” előrelát-

hatósági klauzula – mint a teljes kártérítés korlátjának ésszerű eszköze – a megtérítendő kárra vonatkozik. Ennek megfelelően formálódott az előreláthatósági koncepció a hazai polgári jogi kodifikáció során is. A hatályba nem lépett új Ptk. 5:119. § (2) és a szakértői javaslat 5:122. § (2) bekezdése szerint a *következménykárokat* (vagyis a szerződésszegés következményeként bekövetkezett egyéb károkat) és az *elmaradt vagyoni előnyt olyan mértékben kell megtéríteni, amilyen mértékben a károsult bizonyítja, hogy a kár mint a szerződésszegés lehetséges következménye a szerződés megkötésének időpontjában előrelátható volt.* (Ugyanezen jogszabály 5:119. § (3) bekezdése szerint szándékos és súlyosan gondatlan szerződésszegés esetén az előreláthatóságnak a szerződésszegés, és nem a szerződés megkötésének időpontjában kell fennállnia.) A megfogalmazásból egyértelműen kiderül, hogy a bizonyítási terhet a károsult viseli, a károsultnak kell az egyes következménykárok és az elmaradt vagyoni előny előreláthatóságát bizonyítania ahhoz, hogy a károkozót a bíróság e károk megtérítésére kötelezze.

3. A kárra vonatkozó előreláthatóság a szerződésen kívüli felelősség jogában (deliktualis felelősség)

Annak ellenére, hogy az előreláthatósági klauzulát a szerződési jogban a kockázatelosztás eszközeként és a felróhatóságtól független felelősséget kiegészítő tényezőnek tekintik, a kodifikátor elképzelése szerint a deliktualis felelősség jogába is bekerülne, amely továbbra is felróhatósági alapú maradna, s amely kapcsán előzetes jogügyleti kockázatelosztásról aligha beszélhetünk. A hatályba nem lépett új Ptk. 5:502. § (2) és a szakértői javaslat 5:516. § (2) bekezdése szerint „nem kell megtérítenie a károkozónak azt a kárt, amellyel kapcsolatban bizonyítja, hogy bekövetkezése a károkozás idején nem volt előrelátható.” Akárcsak a szerződési jogban, az előreláthatóság itt is a (megtérítendő) kárra vonatkozik. Három különbséget mégis ki kell emelni a kontraktuális előreláthatósághoz képest. Először is, a bizonyítási teher a károkozón van. Ahhoz, hogy mentesüljön a felelősség alól, a károkozónak kell bizonyítania, hogy a bekövetkezett kár nem volt előrelátható. Másodszor, az előreláthatósági korlát nem csak a következménykárokra és az elmaradt haszonra vonatkozik, hanem valamennyi kárra, hiszen a fent idézett szövegezés semmilyen – kárfajták szerinti – megszorítást nem tartalmaz. Valamennyi kár és a teljes kár (csak) az előreláthatóság keretein belül térítendő meg. Végül az előreláthatóság „referencia-időpontja” (melyik időpontra vetítve vizsgálendő a bekövetkezett kár előreláthatósága) értelemszerűen nem a szerződés megkötésének időpontja – hiszen nincs szerződés a károkozó és a károsult között, illetve ha van is, a kártérítési követelést nem a szerződés alapján érvényesítik –, hanem a kár okozásának időpontja.

II. A előreláthatósági klauzula értelme és célja⁵

A jogalkotó álláspontja szerint a kontraktuális felelősség célja a hatékony és igazságos kockázatosztás elősegítése és nem erkölcsi rosszallás kifejezésre juttatása. Ezt a célt szolgálná a felróhatóságtól független felelősség bevezetése is, azon megfontolás alapján, hogy a szerződésszerű teljesítés „nem lehet a szerződésszegő fél igyekezetének függvénye.” Az előreláthatóság kapcsán pedig abból kell kiindulni, hogy a jogosult az, aki átlátja a kötelezett szerződésszegésének lehetséges következményeit, különös tekintettel a következménykárokra és az elmaradt vagyoni előnyre. Ennek megfelelően neki kell eldöntenie, hogy a szerződéskötést megelőző tárgyalások során ezekre a kockázatokra felhívja-e a kötelezett figyelmét vagy sem. Amennyiben a jogosult tájékoztatja a kötelezettet a kár bekövetkezésének veszélyéről, utóbbi háromféleképpen dönthet. (A tájékoztatás révén ugyanis a károk kockázata számára is előreláthatóvá válik.) Először is, vállalhatja a kockázatot és megkötheti a szerződést az eredetileg kialakult, megtárgyalt feltételek mellett annak tudatában, hogy szerződésszegése esetén az ebből eredő és a jogosult tájékoztatása révén számára előreláthatóvá vált károkért (teljes) felelősséggel tartozik. Másodszor, eltekinthet a szerződés megkötésétől, mondván, a kockázat számára túl nagy. Harmadik lehetőségként az ismertté vált kockázatokra tekintettel a szerződéses feltételek, így különösen az ellenszolgáltatás „újrátárgyalását” kezdeményezheti, vagyis törekedhet az ismertté vált kockázat és az ellenszolgáltatás egyensúlyba hozatalára. Természetesen a jogosult nem köteles feltárni az általa ismert kockázatokat; előfordulhat például, hogy vállalkozása üzleti titkait nem kívánja felfedni, vagy nem akarja, hogy a kötelezett az ellenszolgáltatás mértékének növelését kezdeményezze a kockázatokra tekintettel. Ebben az esetben azonban számolnia kell azzal, hogy bizonyos károk bekövetkezésének kockázata nem feltétlenül lesz előrelátható a kötelezett számára, minek következtében e károkért a kötelezett nem felel. A kockázat, felelősség és ellenszolgáltatás összehangolása, s ezáltal egy tágabb – részben közgazdasági értelemben vett – szinallagma megteremtése nemcsak igazságos, hanem hatékony megoldásnak is tekinthető, mivel e magatartás-befolyásolási mechanizmus révén hozzájárul az erőforrások lehető legjobb elosztásához.⁶

A deliktualis jogban csak korlátozottan lehet az előbbiekben ismertetett indokokra hivatkozni, hiszen ott fogalmilag kizárt a jogügyleti kockázatelemzés. A hatályba nem lépett új törvény indoklásában is csak egy meglehetősen szűkszavú megállapítást találunk, miszerint *ésszerűtlen* a károkozót az előre nem látható károk megtérítésére kötelezni.⁷ A jogirodalom ugyanakkor hangsúlyozza, hogy az előreláthatósági klauzula a teljes kártérítés elve korlátozásának őszinte és dogmatikai szempontból következetes eszköze, szemben a jelenlegi bírói gyakorlattal, vagyis a bizonyítottság hiányának megállapításával illetve az okozatossági láncolat sokszor önkényes, mesterséges megszakításával.⁸

III. Az előreláthatósági klauzula rendszertani kérdései

1. Az előreláthatósági klauzula tárgyi hatálya: a nemvagyoni károk

Az új Ptk. a nemvagyoni károk megtérítése helyett bevezeti az ún. sérelemdíjat. A jelenlegi bírói gyakorlatban uralkodó állásponhoz képest a sérelemdíj esetében nem lesz követelmény a nem vagyoni hátrány bizonyítása, mivel azt a károsult személyhez fűződő jogainak megsértése már önmagában is megalapozza. A sérelemdíj összegét a bíró mérlegeléssel, a hatályba nem lépett új Ptk. 2:91. § (3) bekezdése szerint a jogsértés súlyára, a felróhatóság mértékére, valamint a jogsértésnek a sértettre gyakorolt hatására tekintettel állapítja meg.⁹ Már a világos fogalmi különbségtétel is egyértelművé teszi, hogy a jogalkotó a nemvagyoni kár koncepcióját tudatosan teszi félre, és azt a sérelemdíjjal váltja fel. A személyhez fűződő jogok megsértése e megközelítésben tág értelemben véve érdeksérelem ugyan, de nem kár, hanem egy önálló jogi kategória, a *személyhez fűződő jogok megsértése*, amelynek jogkövetkezménye a *sérelemdíj* megfizetése és *nem a kártérítés*. A kár fogalma e koncepcionális fordulat következtében csak a vagyoni érdeksérelemre terjed majd ki. Tekintettel arra, hogy az előreláthatósági klauzula megfogalmazásában kárról és kártérítésről van szó, a nyelvtani és a logikai értelmezés alapján a személyhez fűződő jogok megsértése és a sérelemdíj megfizetése nem tartoznak az előreláthatósági klauzula hatálya alá. A személyhez fűződő jogok megsértésének következményeit a károkozónak viselnie kell, a sérelemdíj megfizetésének kötelezettsége mindenképpen terheli, méghozzá *az előreláthatóságtól függetlenül*.¹⁰ E jogalkotói döntés korlátozza a szerződéses rizikókalkulációt, az előreláthatósági klauzula céljainak megvalósulását, hiszen nem csak egy deliktum, hanem szerződésszegés (például hibás teljesítés) is járhat a személyhez fűződő jogok megsértésével (például az egézség vagy a testi épség sérelmével).

2. Az igényérvényesítési alapok közötti szabad választás és a „deliktualis kerülőút”

A magyar polgári jogban nincs olyan szabály, amely megtiltaná vagy kizárná az igényérvényesítési alapok konkurálását, a párhuzamos igényérvényesítési alapok közötti szabad választást. Azaz a károsult szabadon eldöntheti, hogy kártérítési igényét szerződő partnerével szemben kontraktuális vagy deliktualis felelősségi alapon érvényesíti.

Struktúráját tekintve a magyar deliktualis felelősségi jog a francia modellt követi: néhány speciális felelősségi tényállás mellett a károkozás jogkövetkezményét egy átfogó generálklauzula foglalja magába, amely sem a károkozó magatartást, sem a kárt nem határozza meg közelebbről. Deliktualis felelősségi jogunk e jellegadó ismérven a folyamatban lévő kodifikáció sem kíván változtatni.

Ha tehát a törvény nem tiltja meg a deliktuális igényérvényesítést szerződésszegéssel okozott károk tekintetében, illetve ilyen tilalom a törvény egyéb rendelkezéseiből sem vezethető le, és a deliktuális felelősségi tényállás mint generálklauzula minden károkozás befogadására képes és alkalmas, akkor a jogosult-károsult az egész kontraktuális előreláthatósági kárelosztási mechanizmust megkerülheti oly módon, hogy kártérítési igényét nem szerződésszegésre, hanem deliktuális károkozásra alapítja. A károsult szempontjából két érv is a deliktuális út választása mellett szól: először is a deliktuális felelősségi jogban az előreláthatóságot nem a szerződés megkötésének időpontjában, hanem a károkozó magatartás tanúsításának időpontjára vetítve kell vizsgálni (ami adott esetben a szerződésszegés időpontját jelenti), így azon károkért is felelősségre vonható a kötelezett, amelyeket a szerződéskötés időpontjában még nem látott, láthatott előre, de a szerződésszegés időpontjában már igen. Másodszor, a bizonyítási terhet a károkozó viseli, azaz neki kell bizonyítania, hogy a kár nem volt előrelátható, s nem a károsultnak az előreláthatóság fennállását. Ugyan a deliktuális felelősség az új kódex tervezetei szerint is felróhatósági alapú marad, de felróható szerződésszegés esetén nincs akadálya az igény deliktuális alapon való érvényesítésének. Különösen igaz ez akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a bírói gyakorlat a felróhatóságot a szerződési jogban igen szigorúan értelmezi, és nagyon szűk körben teszi lehetővé a felelősség alóli mentesülést.¹¹

A jogalkotó dönthet úgyis, hogy a szerződési kockázatelosztó mechanizmus megkerülését megakadályozza, és a francia jogból ismert megoldást, a „non-cumul” elvét kodifikálja, vagyis szerződés esetén megtiltja a deliktuális alapú igényérvényesítést. Ebben az esetben a károsult nem választhat szabadon a kontraktuális és a deliktuális alapú igényérvényesítés között; a szerződésnek egyfajta leárnyékoló hatása van.

Sem a Szakértői javaslatban, sem a parlament által elfogadott, de hatályba nem lépett törvényben nem találunk azonban egyértelmű állásfoglalást arról, hogy az igényérvényesítési alapok közötti szabad választás elvét a „non-cumul” elve váltaná fel. A hatályba nem lépett törvény indokolása egy helyen tesz említést az igényérvényesítési alapok közötti szabad választás lehetőségéről. Az indokolás szerint ugyanis a jogosult szabadon választhat a szavatossági jogok érvényesítése és a szerződésnek tévedés vagy feltűnően nagy értékkülönbség címén való megtámadása között. Nincs szó azonban a kontraktuális vagy deliktuális alapú kártérítési igény közötti szabad választásról.¹² Ha a jogalkotó tágabb körben – a szavatossági jogok érvényesítésének és a szerződés megtámadásának összefüggésében – biztosítja a választás jogát, akkor mi oka lenne arra, hogy szűkebb körben, a kártérítési jogon belül megfossza attól a jogosultat? Az „argumentum a maiori ad minus” alapján tehát megállapíthatjuk, hogy nincs akadálya a szerződéses és deliktuális igényérvényesítési alap közötti szabad választásnak.¹³

Az Indokolás más helyen megállapítja, hogy a szerződéses jogviszony meghatározza a kötelelem alanyait, továbbá, hogy a szerződésszegést megvalósító magatartás a szerződéses jogviszonytól függetlenül is okozhat kárt. Az Indokolás azt a példát említi, amikor a kivitelezési vagy gyártási hiba nem csak a szerződő partnernek okoz kárt. Ezt a harmadik, kívülálló személynek okozott kárt a szerződésen kívüli felelősség szabályai alapján kell megtéríteni. A kontraktuális felelősség azonban – ahogy azt az Indokolás kiemeli – egy szerződés létét és annak megszegését feltételezi a felek között.¹⁴ Az Indokolás nem tartalmaz tehát olyan kijelentést, amely szerint a szerződő partnerrel szemben kizárt lenne a deliktuális jogalapon történő igényérvényesítés. A szövegkörnyezetből sem lehet ilyen következtetést levonni, kivéve, ha a harmadik személyekkel szemben történő igényérvényesítésre vonatkozó mondatot („s ilyenkor a károkozás a deliktuális felelősség szabályai szerint ítéendő meg”) a contrario úgy értelmezzük, hogy csak ezt a kárt, vagyis csak a harmadik, kívülálló személynek okozott kárt kell, lehet a szerződésen kívüli felelősség szabályai szerint megtéríteni, a szerződő partnernek okozott kárt nem. Sok múlik tehát azon, hogy a jogalkotó mit is értett pontosan az Indokolás „ilyenkor” kitételén. E fejtegetéseket a fentiekkel összevetve az Indokolásban tett megállapítás inkább úgy értelmezhető, hogy az a harmadik személy által elszenvedett károkat pusztán a deliktuális alapú igényérvényesítés egyik példájaként említi.

Az Indokolással szemben a Szakértői javaslat felveszi az előbbieken részletezett kérdéssorozatot, még akkor is, ha a lehetséges átfedéseket csak a szerződés-szegésért való felelősség és a deliktuális felelősség speciális tényállásai (ezek közül is a veszélyes üzemi felelősség) összefüggésében tárgyalja. Hivatkozik a joggyakorlatra és a jogirodalomra, majd megállapítja, hogy a vizsgált döntések, szakirodalmi állásfoglalások általában a károsult szempontjából előnyös felelősségi tényállást részesítik előnyben. Végül utal arra is: a jövőben bonyolultabb lesz annak megállapítása, hogy mely felelősségi tényállás előnyösebb a károsult szempontjából, hiszen a kontraktuális felelősség felróhatóságtól független lesz.¹⁵ A Szakértői javaslat tudatosan nyitva hagyja a szabad jogalap-választás versus non-cumul kérdését, ami nem feltétlenül segíti elő a jogfejlődést és a jogbiztonságot.

Ha akár a jogalkotó, akár jogértelmezés útján a jogalkalmazó a non-cumul elve mellett döntene, az jelentős elhatárolási problémákhoz vezetne. Felmerül ugyanis a kérdés: meddig tart a szerződéses jogviszony, különösen a szerződéses mellékkötelezettségek, és hol kezdődik a deliktuális felelősség? Ha a burkoló a házamban figyelmetlenségből eltöri az értékes Zsolnay vázáimat, akkor ez egy szerződéses mellékkötelezettség megsértését jelenti, s így csak kontraktuális alapú igényérvényesítés lehetséges, vagy önálló, deliktuális károkozásról van szó, amelynek semmi köze a köztünk lévő szerződéses jogviszonyhoz, s így perelhetek deliktuális alapon? Igazságos

és helyes a kontraktuális rezsimet „rákényszeríteni” a károsultra akkor is, ha a deliktuális felelősség számára kedvezőbb? Miért járjon – adott esetben a szerződéses felelősség-kizárások, korlátozások, vagy éppen az előreláthatósági klauzula eltérő szabályai miatt – rosszabbul az a károsult, aki ugyanazt a kárt hibás teljesítés következtében szenvedte el, mint aki „csak úgy”, deliktum következtében? Ha a jogalkotó nem válaszolja meg ezeket a kérdéseket, akkor a joggyakorlatnak kell ezt megtennie, annak ellenére, hogy az ilyen strukturális kérdések eldöntése – nem utolsó sorban a jogbiztonság, az egységes jogfejlődés és a jogrendszer koherenciája érdekében – a jogalkotóra tartozik.

3. Az előreláthatósági klauzula és az adekvát kauzalitás tana

Sem a Szakértői javaslat, sem az elfogadott, de hatályba nem lépett törvény nem foglal állást abban a kérdésben, hogy az előreláthatósági klauzula felváltja-e az Eörsi Gyula által kidolgozott adekvát kauzalitás tanát, vagy az továbbra is alkalmazandó. Az utóbbi esetben kérdéses, mi lesz az adekvát kauzalitás tanának szerepe az előreláthatósági klauzula mellett. A két jogintézmény funkciója ugyanis részben azonos: a teljes kártérítés elvének ésszerű korlátozása. Eörsi Gyula felelősségi elméletének középpontjába a megelőzést állította. A megelőzés akkor érvényesülhet, ha a károkozót csak azon következmények miatt vonjuk felelősségre, amelyeket ő a károkozó magatartás tanúsításának időpontjában előreláthatott. Egyes szerzők tehát az adekvát kauzalitás tanába is *beleértelmezik és beleértik az előreláthatóságot*.¹⁶ Ezért sem kerülhető meg az adekvát kauzalitás mint implicit előreláthatósági mérce és a bevezetni tervezett kifejezett előreláthatósági korlát viszonyára irányuló kérdés megválaszolása.

A Bécsi Vételi Egyezmény egyértelműen és tudatosan lemond a különböző okkiválasztó és „betudhatósági” elméletek („Zurechnungstheorien”) alkalmazásáról az előreláthatóság mellett. Az ok-okozati összefüggést vagy annak hiányát a „conditio sine qua non” elmélet alapján állapítja meg, azzal, hogy a kártérítési felelősség ésszerű korlátozását az előreláthatósági klauzula segítségével kell elvégezni, így az okozatosság-fogalmat nem szükséges olyan alapvetően jogpolitikai kérdésekkel megterhelni mint például a felelősség határai.¹⁷ Más jogrendszerekben „békésen él egymás mellett” az előreláthatósági klauzula, illetve más okkiválasztó és betudhatósági megfontolások, sőt egyszerre alkalmazzák azokat.

Abból, hogy az adekvát kauzalitás tanát a hazai szakirodalomban többen azért kritizálták, mert dogmatikai szempontból következtelen megoldás, s nem más, mint a tipizált vétkesség kivételése a kárkövetkezményekre, illetve mert a felelősség határaitól való jogpolitikai döntést az okozatosság tényezőire kérdéseinek tételére tolja át, arra következtethetünk, hogy a jogalkotó és a szakirodalom az előreláthatósági korlát bevezetésével számúzná az adekvát kauzalitás tanát.¹⁸

Ugyanakkor az előreláthatósági klauzula *a szerződési jogban* nem minden kárra vonatkozna, hanem csak a következménykárokra és az elmaradt haszonra. Ha az adekvát kauzalitás követelményét kiiktatjuk, akkor a többi kárfajta tekintetében az ok-okozati összefüggést csak a *conditio-sine-qua-non* szerint vizsgálhatjuk (a károkozó magatartás hiányában is bekövetkezett volna a kár, vagy sem), ami viszont méltánytalan lenne a károkozóra nézve, és kártérítési felelősségét a hatályos joghoz képest feltehetően számottevően kiterjesztené. (Jelentős visszalépést jelentene a teljes kártérítés elvének hatékony korlátozásában.) *A deliktuális felelősségi jogban* pedig a károkozónak kell bizonyítania az előreláthatóság hiányát. Ha ez nem sikerül neki, akkor – az adekvát kauzalitás tanának mellőzése esetén – elvileg minden kárt teljes egészében meg kell térítenie, amely a károkozó magatartás tanúsítása nélkül nem következett volna be, függetlenül attól, hogy a károkozó magatartás milyen szerepet játszott a kár bekövetkezéséhez vezető okfolyamatban, azaz, hogy a „károkozó” magatartás a kár adekvát, szignifikáns, szerves stb. oka volt-e. Ezek az eredmények nem fogadhatók el, következként aligha szabad jogtörténeti kuriózumként tekinteni az adekvát kauzalitás tanára, arra továbbra is szükség van.

Arra a kérdésre azonban csak a bírói gyakorlat adhat majd választ, hogy a két jogintézmény hogyan viszonyul egymáshoz azokban az esetekben, amikor az előreláthatósági klauzulát alkalmazni kell (ilyenkor mindkettőt vizsgálni kell-e, s ha igen, mi lesz a különbség); illetve, hogy azokban az esetekben, amikor az előreláthatósági korlát az említett okokból nem érvényesül, és a megtérítendő károk körét mégis az adekvát kauzalitás alapján szűri meg a bíró, akkor e mérlegelés szempontjai mennyiben egyeznek majd az előreláthatósági klauzula szempontjaival. (Elképzeltető az is, hogy az előreláthatósági klauzula alkalmazása idomul majd az adekvát kauzalitás alapján kialakult bírói gyakorlathoz.) Szerződésszegésért való felelősség esetén az ok-okozati összefüggést, illetve a következménykárok és az elmaradt haszon tekintetében az előreláthatóságot is a károsultnak kell bizonyítania. A deliktuális felelősség körében az ok-okozati összefüggést továbbra is a károsultnak kell bizonyítania, s amellet a károkozó bizonyíthatja az előreláthatóság hiányát. Ha az adekvát kauzalitás és az előreláthatóság szempontjai megegyeznek vagy átfedésben vannak, az gyakorlatilag „visszafordítja” a bizonyítás terhét a károsultra minden tekintetben, hiszen az ok-okozati összefüggés bizonyítása logikailag megelőzi annak vizsgálatát, hogy a károsultnak sikerül-e bizonyítania az előreláthatóság hiányát. Tehát ha a két jogintézmény szempontrendszere megegyezik, az felborítja a bizonyítás jogalkotó által koncipiált rendjét. Ebből pedig az következik, hogy az ok-okozati összefüggést e körben vagy tényleg csak a *conditio-sine-qua-non* alapján szabad vizsgálni; vagy az adekvát kauzalitás szempontrendszerének szükségképpen nagyvonalúbbnak kell lennie, mint az előreláthatósági klauzulához

kapcsolódó bírói gyakorlatnak. Az utóbbi megoldás esetén a két korlát mintegy koncentrikus körökként lenne modellezhető: minden, ami előrelátható, az szükségképpen okozatos is, ám nem minden, amit az adekvát kauzalitás tana alapján okozatosnak tekinthetünk, lesz egyúttal előrelátható. Mindazonáltal nem szerencsés, ha az okozatosság fogalmát és tartalmát eltérően értelmezzük és alkalmazzuk a kontraktuális és deliktualis rezsimben. Talán tompítja a bizonyítás kapcsán felmerülő kérdéseket, hogy – mint látni fogjuk – az elvárt előreláthatóság („előre kell látnia”) megítélése alapvetően bírói mérlegelésen alapuló jogkérdés, s ugyanez igaz az adekvát kauzalitás tanára, vagyis a jogi okozatosságra is.

4. *Eltérés az új szabályoktól: diszpozitivitás*

A kodifikációs tervezetek és dokumentumok nem foglalnak állást abban, hogy az előreláthatósági korlát diszpozitív vagy kógens szabály-e. A kötelmi jog szabályaitól – hacsak maga a kódex másképp nem rendel – a felek egyező akarattal eltérhetnek, ezeket az általuk megállapított szabályokkal válthatják fel, így akár egy teljesen új felelősségi rendszert is kidolgozhatnak és azt a szerződésbe illeszthetik.¹⁹ A felelősség további kizárása vagy korlátozása tekintetében azonban a hatályba nem lépett új törvény egyértelmű korlátot állít.²⁰ Ezzel szemben a felelősség kiterjesztésére (adott esetben a törvény által biztosított korlátozó mechanizmusok – mint például az előreláthatóság – szerződéses kizárása útján) vonatkozó, annak lehetőségét korlátozó szabályt a jogalkotó nem hozott létre. Úgy tűnik tehát, hogy nincs akadálya az előreláthatósági korlát szerződéses úton történő „semlegesítésének”. Ez különösen egy nem azonos piaci alku pozícióval bíró felek közötti szerződéses jogviszony esetében rejthet magában veszélyeket. Az ilyen esetek megelőzésére a jogirodalomnak és joggyakorlatnak kell elveket és esetcsoportokat kidolgozni arra vonatkozóan, hogy mikor és milyen feltételek mellett lesz *tisztességtelen, jó erkölcsbe ütköző* stb. a felelősséget (az előreláthatóság kikapcsolása útján) kiterjesztő klauzula. A másik lehetséges megoldás, az előreláthatósági klauzula kógens normává tétele, ami azonban nehezen indokolható eltérést valósítana meg a privátautonómia és a szerződési szabadság alapelvétől.

IV. Az előreláthatósági klauzula tényállási elemei

1. *Kinek kell a kárt előrelátnia?*

Az előreláthatósággal foglalkozó külföldi szakirodalom hangsúlyozza, hogy az előreláthatóság mércéje az azonos helyzetben lévő ésszerű személy, és nem (csak) arról van szó, hogy a konkrét károkozó ténylegesen mit látott előre.²¹ A konkrét károkozó konkrét ismeretei mellett a bekövetkezett károkért való felelősséget az is megalapozza, ha a károkozónak, illetve az adott helyzetben ésszerűen eljáró (ideáltipikus) személynek a kárt

előre kellett volna látnia. Mindezt a hatályba nem lépett új Ptk. indokolása is rögzíti.²² (Így azonban az előreláthatóság kérdése – legalább részben – nem tény-, hanem bírói mérlegelésen alapuló jogkérdés lesz.)

Az „azonos helyzetben lévő ésszerű személy” fogalma is értelmezésre szorul. A Bécsi Vételi Egyezmény bírói gyakorlata szerint ez egy objektívizált tipizált mérce, melynek alkalmazása során figyelembe kell venni a kötelezett szakértelmét, illetve különbséget kell tenni kereskedők és nem kereskedők között. Itt azonban véget is ér a bíró tipizálási mozgástere és mérlegelési szabadsága. Más, a kötelezett *személyéhez kapcsolódó szempontokat*, mint például életkorát, élethelyzetét, képességeit vagy személyes tapasztalatát a bíró *nem veheti figyelembe*.²³ (Mindemellett természetesen, ha a jogosult a kötelezettet további kockázatokról tájékoztatta, a kötelezett e kockázatok bekövetkezése esetén is felel, feltéve, hogy a bizonyításra kötelezett fél a közlést, másként fogalmazva az „előreláthatóvá tételt” bizonyítani tudja.)

Ez az (ideáltipikus) elvárható előreláthatóság három gyakorlati következménnyel jár. Először is, ha az előreláthatóság valóban az azonos helyzetben lévő ésszerű személytől elvárható előreláthatóság, akkor a bizonyítási teher szabályozása, különösen annak eltérő megoszlása a kontraktuális és a deliktualis felelősség jogában, az elvárható előreláthatóság kapcsán valójában *nem bír olyan meghatározó jelentőséggel*, mint ahogyan ezt első pillantásra hinnénk, hiszen az elvárható előreláthatóság megítélése *bírói mérlegelésen alapuló jogkérdés és nem ténykérdés*. Másodsor, a magyar jogirodalomnak és joggyakorlatnak ismét meg kell küzdenie egy (eddig a felróhatósághoz kapcsolódó) problémával, amelyet a tipizált mérce „*reszubjektívizálódásának*” nevezhetünk. Kétség nem férhet hozzá, hogy az azonos helyzetben lévő ésszerűen cselekvő személy valójában nem létezik, sohasem létezett. „Ő” csak egy weberi értelemben vett ideáltípus, mesterséges gondolati viszonyítási pont. Mit tehet tehát a bíró, amikor arra keresi a választ, hogy e „személy” mit láthatott előre? Feltehetően saját jogfelfogása, értékrendje alapján dönt affelől, hogy egy adott kárkövetkezményt előre kellett-e látni. A szkeptikusok szerint a bíró döntése végső soron azon fog múlni, hogy ő maga, saját önértékelése, belátása szerint mit látott volna előre. A reszubjektívizálódás elkerülhetetlen folyamata így már eleve kizárja az egységes jogalkalmazást. S végül a harmadik következmény: mindez a reform egy másik sarokkövét, nevezetesen a szerződésszegésért való felróhatóságtól független felelősség érvényesülését gyengítheti. A tervezetek szerint a felróhatóságnak, mint objektívizált és tipizált felelősségi mércének nem lesz szerepe a kontraktuális felelősség tényállásában. A felróhatóságot a hatályos jog alapján nem a magatartás eredményeként jelentkező kárra, hanem magára a károkozó magatartásra vetítve kell vizsgálni. Ezzel szemben az előreláthatósági teszt a kárra vonatkozik. A lényeges dogmatikai különbség a tipizált felróhatósági mérce és az előreláthatósági köve-

telmény között tehát a két tényálláselem eltérő tárgyi hatálya. Félő azonban, hogy a mindennapi gyakorlatban a magatartás és annak következménye nem határolhatók el élesen egymástól, és így a szerződési jogból származó *felróhatósági elem az elvárt előreláthatóság révén újra megjelenik.*

2. Mikor kell a kárt előrelátni?

A *deliktualis felelősségi jogban* az előreláthatóság a *kár bekövetkezésének időpontjára* vonatkoztatva vizsgálható. Ez logikus: deliktum esetén a kár bekövetkezését megelőzően nincs relatív szerkezetű jogviszony a felek között, nehezen lehetne tehát más referencia-időpontot elképzelni. A *szerződési jogban* a *szerződés megkötésének időpontja* irányadó, kivéve, ha szándékos vagy súlyosan gondatlan szerződészegésről van szó. Utóbbi esetben ugyanis a szerződészegés időpontjára (ami ebben az esetben a károkozó magatartás kifejtésének időpontja) tolódik el a referencia-időpont.

A kontraktuális felelősség e szabályozása felvet néhány kérdést. Vajon mindig igazságos megoldáshoz vezet például, hogy az előreláthatóság megítélésénél a szerződés megkötésének időpontja az irányadó? Ez ugyanis azt jelenti, hogy valamennyi, a kötelezettnek utóbb tudomására jutott információt ki kell zárni az előreláthatóság vizsgálatából. Faust joggal említi a *tartós jogviszonyok* problémáját.²⁴ Egy hosszabb ideig fennálló szerződéses jogviszony alatt a szerződő felek bizonyos mértékig bepillantást nyerhetnek egymás tevékenységébe, s figyelhetnek további, korábban nem ismert kárrizikókra. Mindez irreleváns lenne az előreláthatóság megítélésénél? Az ellenszolgáltatás, illetve a kockázat és felelősség egyensúlyára tekintettel a válasz igen, hiszen az egyensúly megteremtésére csak a szerződéskötést megelőző tárgyalások során van lehetőség. A szerződéskötés az utolsó időpont, amikor a kötelezett az ismert kockázatokat az ellenszolgáltatásban meg tudja jeleníteni.

Mi legyen azonban az előreláthatóság megítélése szempontjából releváns időpont, ha a felek *keretszerződést* kötöttek, és a szállításokra időszakos lehívások alapján kerül sor? A szerződés megkötésének időpontja a referencia időpont vagy éppen a konkrét lehívás visszaigazolásának időpontja? A konkrét szállítmány tekintetében a visszaigazolással jön létre a felek kölcsönös és egybehangzó akaratnyilatkozata. Ám ha az ellenszolgáltatás mértékét vagy a kiszámításához vezető képletet a keretszerződés tartalmazza, akkor a kötelezett nincs már abban a helyzetben, hogy az időközben ismertté vált kockázatokhoz igazíthassa az árat. Ebben az esetben tehát – legalább is, ha a fenti érvelésre tekintettel követjük a jogalkotó célját – továbbra is a keretszerződés megkötésének (eredeti) időpontját kell az előreláthatóság referencia-időpontjának tekinteni.

Végül feltehető a kérdés, hogy a *szerződés utólagos módosítása*, kiegészítése és a megváltozott körülmé-

nyekhez való hozzáigazítása – különösen amennyiben ezek az ellenszolgáltatást is érintik – felfogható-e egyfajta *novációként az előreláthatóság szempontjából*. Ha a törvény szövegét szigorúan, betű szerint értelmezzük, az utólagos szerződésmódosítások az előreláthatóság szempontjából nem vezetnek tabula rasa-hoz. Továbbra is a szerződés megkötésének (eredeti) időpontja irányadó.²⁵ A teleologikus értelmezés alapján azonban más következtetésre is juthatunk. A jogalkotó célja ugyanis – többek között – a kockázatok, a felelősség és az ellenszolgáltatás közötti egyensúly elősegítése. Ez az egyensúly elvész, ha az ellenszolgáltatást nem lehet a kockázatokhoz igazítani. Ugyanakkor ennek a fordítottja is igaz: az egyensúly akkor is felborul, ha az ellenszolgáltatás mértékét a felek utólag felemelik, az előreláthatóság megítélésénél azonban az időközben ismertté vált kockázatok nem vehetők figyelembe. Hasonló a helyzet, ha a szerződéses jogviszony csak formálisan él tovább, mert bár jogtechnikailag a felek csak módosítják, kiegészítik azt, ám valójában annak szinte teljes tartalmát új rendelkezésekkel váltják fel. Nem lenne indokolt legalább ilyen esetekben a szerződés módosításának időpontját tekinteni az előreláthatóság referencia-időpontjának? Természetesen ez az értelmezés elég nehéz helyzet elé állítaná a bírői kart; a bírónak ugyanis állást kellene foglalnia abban, hogy a szerződés módosítása olyan fokú, mértékű-e, amely az előreláthatóság megítélése szempontjából novációt eredményez. Ennek megítélésénél a szerződés lényeges tartalmát kell figyelembe venni, azaz a szerződés minőségi, és nem mennyiségi változásai számítanak.²⁶ (Természetesen egy olyan leegyszerűsítő joggyakorlat kialakulása sem zárható ki, hogy mivel a felek minden szerződésmódosítása dogmatikai szempontból egyúttal szerződéskötésnek minősül, így az előreláthatóság minden egyes módosítással „noválódik”.)

A „mikor” kérdésére tehát aligha adható egységes válasz a jogalkotó absztrakciós szintjén, így a probléma megoldása a bírói gyakorlatra vár. Támponként rögzíteni lehet, hogy az előreláthatóság referencia-időpontja nem lehet későbbi, mint amikor a kötelezett bármilyen oknál fogva – legyen az a szerződéskötést megelőző alku vagy a szerződés feltételeinek felülvizsgálata és a szerződés módosítása, illetve akár egy olyan mechanizmus hosszútávú keretszerződés esetén, hogy a kötelezett folyamatosan érvényesítheti az árban az időközben ismertté vált kockázatok „ellenértékét” – még egyensúlyba tudja hozni a vállalt kockázatot, felelősséget az ellenszolgáltatással.

3. Mit kell előrelátni?

Az előreláthatóság kritériuma különbözőképpen – ahogy a szkeptikusok vallják: tetszés szerint – értelmezhető, attól függően, hogy mit értünk pontosan a kár előreláthatósága alatt, és hogy a kár bekövetkezésének mekkora valószínűségével kell számolnunk.

a) A „fókusz távolság” problémája

Az előreláthatósági teszt eredménye lényegében attól függ, hogy hogyan állítjuk be a lencse fókusz távolságát, vagyis mennyire konkrétan kell a kárt előrelátni. Ha a károkozónak pusztán annyit kell előrelátnia, hogy valamilyen kár bekövetkezik, akkor mindenféle és valamennyi kár előrelátható, a kár fajtájától, terjedelmétől, illetve pontos összecszerűségétől függetlenül. Ha viszont a később bekövetkező konkrét kárt kell előrelátnia, a kár pontos összecszerűségével együtt, akkor a kár sohasem lesz előrelátható. E két véglet között, amelyeket alkalmatlanságuk és igazságtalan voltuk okán el kell vetnünk, kellene egy vagy több ésszerű kompromisszumot találnunk.

A hatályba nem lépett új Ptk. törvényszövege a kár mértékének előreláthatóságát követeli meg. Az Indokolás azonban nem csak a kár terjedelméről tesz ebben az összefüggésben említést, hanem a kár *nagyságrendjéről* és *típusáról, fajtájáról* is. A jogalkotói jogértelmezés szerint ezt a kettőt kell előrelátni: a kár nagyságrendjét és fajtáját (szó szerint: a jellegét), s nem a pontos kárösszeget.²⁷ Ez az uralkodó álláspont a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikk kapcsán is. Faust ugyanakkor megkérdőjelezi e megoldás helyességét, és arra az álláspont-ra helyezkedik, hogy nem feltétlenül és nem mindig indokolt mind a kár fajtájának, mind pedig nagyságrendjének előreláthatóságát megkövetelni.²⁸ Elképzelhető ugyanis, hogy a károkozó egy bizonyos nagyságrendű elmaradt hasznot előrelátott, de ugyanakkor nem látta előre az azonos nagyságrendű ún. „felelősségi kárt” („Haftungsschaden”).²⁹ Ebben az esetben a kár nagyságrendje előrelátható volt, a kár típusa, jellege azonban nem. Ha viszont mindkettőt előre kell látni, akkor a kártérítési keresetet el kell utasítani. Vice versa szintén előállhat méltánytalan eredmény. Egy Faust által részletesen elemzett másik példában a hordó hibája miatt egy meglehetősen drága bor, egy igazi ritkaság ment tönkre. A kár típusa itt előrelátható volt, a kár mértéke, nagyságrendje azonban nem. Vajon egyáltalán nem jár kártérítés, a teljes kárt meg kell téríteni, vagy a bíróságnak csak egy átlagos bor értékének megfelelő összeget kell megítélnie?³⁰ A probléma tudatosítása céljából további példák is említhetők: ha valaki – anélkül, hogy e körülményről tud vagy tudnia kellene – egy kifejezetten jómódú üzletembert sebesít meg, akinek a jövedelme messze meghaladja az átlagos fizetéseket, akkor tekintettel arra, hogy csak a kár típusa volt előrelátható, de a kár nagyságrendje nem, a károkozó csak az átlagos jövedelmet köteles kártérítés címén megfizetni?³¹ Faust egy a common law-ból ismert megoldási javaslatra hivatkozik, nevezetesen, hogy míg a személyi károknál csak a kár típusát, addig dologban bekövetkező és egyéb vagyoni károknál a kár típusa mellett a kár nagyságrendjét is előre kell látni.

A jogalkotónak (vagy a bírónak) tudnia kell, mit is ért a *kár típusa* vagy *fajtája* alatt. E tekintetben sem létezik egységes álláspont, a károk ugyanis különböző-

képpen, többféle szempont alapján tipizálhatók. Különböző absztrakciós szinteken szűkebb és tágabb kategóriák hozhatók létre. Az angol jogi terminológia szerint a károkozónak a „type of consequence”-t, vagyis a következmény típusát kell előrelátnia, ez már megalapozza kártérítési kötelezettségét. Ezzel szemben a „specific consequence”, vagyis a ténylegesen bekövetkezett konkrét következmény előrelátása nem szükséges a kárfelelősség megállapításához. Ezt az 1977-ből származó H Parsons (Livestock) Ltd v Uttly Ingham & Company Ltd esetben fejtette ki az England and Wales Court of Appeal. A kötelezett egy disznótakarmány tárolására szolgáló tartályt szállított, melynek összeszerelése során munkatársai a tartály szellőzőnyílását (rendeltetésellenesen) zárva felejtették. Ennek következtében a tartályban tárolt földigesztenye megromlott; a takarmányt elfogyasztó disznók hasmenést és kólibacilus fertőzést kaptak. A bíróság döntése szerint a „type of consequence”, vagyis a disznók megbetegedése, illetve elhullása előrelátható volt, míg a kólibacilus-fertőzés, mint „specific consequence” már nem, igaz, ennek előrelátására nincs is szükség a kártérítési kötelezettség megállapításához. Ha tehát a „type of consequence” előrelátható volt, akkor az előreláthatóság és ezáltal a kártérítési kötelezettség is megállapítható.³² Faust azonban egy másik esetet is elemez, amelyben a bíróság nem követte az előbbi logikát. Az alperes szálloda felelősségének megállapítását azzal az indokolással mellőzte, hogy a szálloda nem láthatta előre a vendég asztmarohamát, ami azért tört rá, mert túlfoglalás miatt egy nem megfelelő állapotú személyzeti szobában kellett töltenie az éjszakát. Faust joggal kifogásolja, hogy a bíróság miért nem az egészségkárosodásból, mint „type of consequence”-ből indult ki, mint az előbb említett esetben, és miért vizsgálta az asztmaroham előreláthatóságát, ami inkább a „specific consequence” kategóriájába tartozik.³³

A deliktuális felelősségi jogban is a „class or character of the injury” a kiindulópont: ezt, és nem a kár következtetésének pontos lefolyását kell előrelátni. A House of Lords 1963-ból származó Hughes v. Lord Advocate döntésében a tényállás szerint postai dolgozók egy földalatti kábelt javítottak és emiatt egy szerelőaknát nyitottak a felszínen. A teaszünetben letrájkukat otthagyták az aknában, így az aknanyílást nem lehetett rendszeresen lefedni. Annak érdekében, hogy senki ne essen bele az aknába, a dolgozók paraffin-lámpákat helyeztek el a nyílás körül. Nem sokkal később egy nyolcéves, meglehetősen kíváncsi gyerek mászott le az aknába, majd amint kimászott, véletlenül lesodort egy égő paraffin-lámpát. Odalent óriási robbanás keletkezett, a kisfiú égési sérüléseket szenvedett. A bíróság a felelősséget azzal az indokolással állapította meg, hogy nem szükséges a kár bekövetkezésének folyamatát, elegendő a veszélyforrást, (itt) a tüzet, a lángot, az égési sérülést előrelátni. Egy adott kár bekövetkezéséhez ugyanis áttekinthetetlenül sokféle okfolyamat vezethet, s ezen variabilitás teljes spektrumának előrelátása, valamilyeni lehetséges történéssorozat előrelátásának megköve-

telése nem reális;³⁴ ilyen értelmezés esetén a károk sohasem lennének előreláthatóak.

A kérdés, hogy mennyire pontosan kell az egyes kártípusokat meghatározni és előrelátni, tehát továbbra is megválaszolatlan. Ha a kártípus kategóriáit értelmezve a hagyományos *vagyoni* és *nemvagyoni* kár, a vagyoni káron belül pedig a *damnum emergens*, *lucrum cessans* és a *hátrány csökkentéséhez szükséges költségek* hármas felosztásából indulunk ki (mint kártípusokból), akkor sok (féle) kár lesz előrelátható és így megtérítendő, mivel meglehetősen tág kategóriákat képeztünk. Hasonló eredményre vezet, ha a *dologi károkat*, a *személyi károkat* és a *más (tiszt) vagyoni károkat* tekintjük a kár típusainak. Ha viszont szűkebb kategóriákat alkotunk, mint például tűzkár, robbanás folytán vagy üzemeállás miatt bekövetkezett kár, amely tipizálás tulajdonképpen a kár bekövetkezésének útja-módja szerint történik, gyakraiban kerülne sor a kártérítési kereset elutasítására előreláthatóság hiányában. Amint azt Faust megjegyzi, minél konkrétabb, minél szűkebb kártípusokat képezünk, a kár annál kevésbé lesz előrelátható, és az előreláthatóság vizsgálata annál inkább az okozati összefüggésre és nem a kárra fog vonatkozni. Márpedig a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkéhez kapcsolódó bírói gyakorlat az okozati folyamat előreláthatóságát nem követeli meg.³⁵ Hol van azonban a határ az ok-okozati összefüggés (illetőleg a kár bekövetkezésének folyamata) és a kárfajta, kártípus között?³⁶ A kárfajta, kártípus definiálása és elhatárolása során a jogtárgy sérelméből vagy az abból eredő hátrányos következményből, kárból kell kiindulnunk? Mennyiben határozható el e kettő egymástól?

Ehhez a problematikához kapcsolódik a common law-ban az egyik legfontosabb kivétel az előreláthatósági korlát alól, az ún. „*thin-skull*” (*vékony koponyacsont*) *doktrínája*, amely a károsult sebezhetőségéből, a károkozó számára általában nem ismert és nem is előrelátható érzékenységből indul ki. E doktrína szerint az egészség, testi épség megsértéséből eredő károk akkor is meg kell téríteni, ha a károsult ezeket a következményeket nem láthatta előre. A doktrína a legtöbbet idézett jogesetről kapta a nevét, amelyben a károsultnak rendellenesen vékony koponyacsontja volt. (A károkozónak a károsult valamennyi kárát meg kell térítenie, akkor is, ha nem tudott és nem is tudhatott a károsult rendellenesen vékony koponyacsontjáról, amely a kár nagyságrendjét jelentősen befolyásolta.) Az újabb angol nyelvű jogirodalom gyakran foglalkozik e kivétel kiterjesztésével.³⁷ Elfogadott az ún. *gazdasági „thin-skull” doktrína* is, amely azt jelenti, hogy a teljes kárt, a teljes jövedelem-kiesést meg kell téríteni, akkor is, ha a károkozó nem tudta, hogy például egy jómódú üzletembert sebesített meg, aki a károsodás miatt szenvedett el az átlagost jóval meghaladó mértékű vagyoni kárt. Még érdekesebb az ún. „*religious-thin-skull*” kérdése, amikor a károsult vallási okokból megtagadja, hogy alávesse magát bizonyos orvosi vizsgálatoknak, kezeléseknak, holott ezek jelentős mértékben hozzájárulnának gyors

és teljes gyógyulásához. Vajon a magyar gyakorlatban viselnie kell majd a károkozónak a károsult fiziológiai sebezhetőségéből, anyagi helyzetéből vagy különös világnézeti felfogásából eredő kockázatokat, és meg kell térítenie a részben e körülményekre is visszavezethető károkat, az előreláthatóságtól függetlenül?³⁸

A felvetett kérdésekre aligha adható válasz a jogszabály absztrakciós szintjén. Elfogadható az az álláspont, miszerint a *type of consequence*, vagyis a kár típusának és nagyságrendjének előreláthatósága már megalapozza a felelősséget, s azonosulhatunk azon angolszász gyakorlattal is, mely szerint személyi károk (s az ebből eredő következménykárok) tekintetében nagyvonalúbbnak kell lenni (mint *dologi* és egyéb vagyoni károk esetén), a kártérítési kötelezettséget e körben már a kár típusának előreláthatósága is megalapozza, tekintet nélkül arra, hogy a károkozó számolhatott-e a kár nagyságrendjével. A tipizálás során nem szabad olyan szűk kategóriákat alkotni, hogy a kárfajta – aminek az előrelátása a kártérítés feltétele – a kár bekövetkezésének részletes folyamatával legyen ekvivalens.

b) *Lehetséges vagy valószínű következmény?*

A Szakértői javaslat és a hatályba nem lépett Ptk. megfogalmazása is úgy szól, hogy a kárt, mint *lehetséges következményt* kell előrelátni. Tekintettel arra, hogy az emberi képzeletnek nemigen vannak határai, minden lehetséges, azaz lehetséges következményként minden (féle kár) előrelátható. Ha az előreláthatósági klauzula alkalmazása során e tekintetben nem kerül sor teleológiai redukcióra (megkövetelve a kár bekövetkezésének valamekkora valószínűségét), akkor ez a szabály nem igazán tudja majd betölteni a teljes kártérítés észszerű korlátozására irányuló szerepét.³⁹

Nem meglepő, hogy az előreláthatósági klauzulát ismerő jogrendszerek bírói gyakorlata nem elégszik meg a kár lehetőségével, hanem a kár bekövetkezésének bizonyos fokú valószínűségét is megköveteli, még akkor is, ha erre a többletkövetelményre a jogirodalom gyakran a *bírói önkény* melegágyaként tekint.⁴⁰ Egy valószínűségi határ bevezetése szükségesnek és észszerűnek tűnik, már csak azért is, mert bizonyos valószínűségeket szakértői bizonyítás útján feltehetően természettudományi alapon is igazolhatók. Ebben az esetben azonban nem könnyű megválaszolni azt a kérdést, hogy hol ér véget a szakértő feladata és hol kezdődik a jogi értékelés, vagyis hogy a kár bekövetkezésének valószínűsége mennyiben tény (és szak)-, illetve mennyiben jogkérdés.

A common law jogrendszerek – bár meglehetősen rendszertelenül – a következő fogalmakat használják az elvárt valószínűség megragadására: „*likely*”, „*not unlikely*”, „*on the cards*”, „*real danger*”, „*real risk*”.⁴¹ Az új (bár hatályba nem lépett) Ptk. Indokolása is tartalmaz utalást a „*real risk*” fogalmára.⁴² Ha tehát a jogalkalmazó – akár *contra legem* – elvárná, hogy az előrelátható kár a károkozó magatartásnak ne csak le-

hetséges, hanem valószínű következménye legyen, akkor szükségszerűen számolni kell értelmezési nehézségekkel.

Ezt az immanens bizonytalanságot például jól érzékelteti a következő (ausztrál–angol) jogeset, amelyben azonos tényállás alapján ugyanabban a jogkérdésben két perben ellentétes döntések születtek. A *Wagon Mound* nevű hajó Sydney kikötőjében horgonyzott. A hajótestből gondatlanságból olaj folyt a vízbe, és az olajfolt szétterjedt a víz felszínén. Két nappal később egy másik hajón hegesztési munkálatokat folytattak. Egy szikra a víztükörre hullott és egy a vízfelszínen úszkáló pamutdarab révén meggyújtotta az olajréteget. A gyorsan terjedő tűzben a dokk, amelyben ez utóbbi hajó állt, a hajóval és egy további vízi járművel egyetemben megsemmisült. Az elsőként befejezett kártérítési perben a dokk tulajdonosa volt a felperes. Ő elvezítette a pert a vízbe olajat folytató hajó üzemeltetőjével szemben. Az ítélet indokolása szerint az alperes nem tudta, és nem is számolhatott azzal, hogy az olaj a víz felszínén meggyulladhat.⁴³ A második kártérítési perben az alperes ugyanaz volt, a felperesek pedig a két másik, tönkrement hajó üzemeltetői. Ebben az eljárásban a bíróság eltérően válaszolta meg a kár előreláthatóságára vonatkozó kérdést, és megállapította az alperes felelősségét. A döntés indokolása szerint egy a *Wagon Mound* főmérnökével azonos helyzetben lévő ésszerűen gondolkodó-eljáró személy tudhatta volna, hogy a víz felszínén úszó olaj meggyulladására valószínű kockázat (real risk).⁴⁴ A fentiek ellenére mégis meggyőzőnek tűnik, hogy a kár mint a károkozó magatartás következménye ne csak lehetőségként, hanem valószínű következményként legyen előrelátható. Nem biztos, hogy a fent vizsgált két kérdés – mit kell előrelátni (hogyan definiáljuk az egyes kárfajtákat) és milyen valószínűséggel – tényleg két külön szempontot takar, és esetleg nem ugyanazon körülmények vizsgálatáról van-e szó hol ebben, hol abban a köntösben. Minderre a bírói gyakorlatnak kell megadnia a választ.

V. Az előreláthatósági klauzula kritikája és érvényesülése

1. Ellenvetések

Számos kifogás fogalmazható meg az előreláthatósági klauzulával szemben. *Erkölcsei megfontolások alapján* többen vitatják, hogy jó ötlet-e a felelősségi jog teljes gazdasági alapokra helyezése, illetve hogy valóban valamennyi szerződés esetében függetleníteni kell-e a szerződésszegésért való felelősséget a vétkességtől, felróhatóságtól.⁴⁵ Kétségtelen, hogy az előreláthatóság koncepciója az egyik szerződő partner által sem előrelátható kár kockázatát a károsultra telepíti.⁴⁶ A károsultnak tehát viselnie kell azt a kárt, amelyet sem ő, sem a károkozó nem látott és nem is láthatott előre. Különösen a deliktuális jogban vitatható ez a megoldás, ahol szó sem lehet a kockázatok és az ellenszolgáltatás egyensú-

lyáról, összehangolásáról. Ebben az összefüggésben az új törvény tervezeteinek indokolása is adós marad a magyarázattal.

Az előreláthatóságnak a szerződési jogba való bevezetését részben a *jog gazdasági elemzése* mint jogelméleti-módszertani irányzat alapozza meg. E felfogás középpontjában a kockázatosztás által megvalósított magatartás-befolyásolás áll. Am az irányzat olyan előfeltevésekből indul ki, amelyek még az irányzat képviselői szerint is sterilek és gyakran életidegenek: racionális magatartást, azonos piaci alkupozícióval bíró, egyenrangú feleket, továbbá azt feltételezi, hogy a szerződő felek „kockázatsemlegesek” vagyis számukra egy biztosan (100%-os valószínűséggel bekövetkező) száz-ezer forint összegű kár ugyanazt jelenti, mint a 10% eséllyel bekövetkező egymillió forint összegű kár; holott e körülmények együttállása a való életben aligha valósul meg. Még az angol nyelvű jogirodalomban is – annak ellenére, hogy az angolszász jogrendszerek többnyire elfogadják és alkalmazzák mind az előreláthatóságot, mind pedig a jog gazdasági elemzését mint módszert – bizonyos esetekben megkérdőjelezzik az előreláthatósági koncepció alkalmasságát közgazdasági meghatározottságú funkciójának betöltésére. A kritikusok abból indulnak ki, hogy a kár veszélyének pusztá ismerete sokszor nem elégséges a kockázat és az ellenszolgáltatás egyensúlyának megteremtéséhez. Éppen ezért egy kifejezett kockázatvállalási nyilatkozatra, gyakorlatilag a felek között megkötött második, avagy másodlagos szerződésre van szükség. Ez az elmélet „theory of the second contract” elnevezéssel vált ismeretessé. Fix díjszabással megkötött szerződések esetében a kötelezett nem is tudja figyelembe venni a kockázatokat az ellenszolgáltatás meghatározásakor.⁴⁷ Az esetjog nem követi ezt a felfogást és kitart az előreláthatóság eredeti koncepciója mellett. A *Cornwall Gravel Co. Ltd. v. Purolator Courier Ltd.* döntésében Kanada Legfelsőbb Bírósága a teljes kár megtérítésére kötelezte az alperest, egy futárszolgálatot. A csomag átvételkor tájékoztatták a kötelezett munkavállalóját arról, hogy a továbbítandó küldemény egy fontos ajánlat, amelyet egy közbeszerzési felhívásra nyújtanak be ily módon. A késedelmes kézbesítésből eredő (jelentős összegű) kár a közlés következtében előrelátható volt. Nem befolyásolta az ügy bírósági megítélését az a tény sem, hogy a futárszolgálat fix díjszabással dolgozott, illetve hogy a csomagot átvevő futár nem volt jogosult az árat felemelni.⁴⁸ Az ellenszolgáltatás meghatározása során gyakran maga a kötelezett hagyja figyelmen kívül az általa ismert kockázatokat, mivel saját szerződésszegésének valószínűségét alacsonynak tartja. Ilyen esetben a kockázatok, a felelősség és az ellenszolgáltatás közötti egyensúly létre sem jön.⁴⁹

Végül meg kell említenünk a *jogszociológiai természetű* ellenvetéseket is, az ún. inverz bírói gondolkodás kritikáját. Eszerint a bíró, amikor egy távoli kárkövetkezmény megtérítéséről vagy annak elvetéséről dönt, igazából nem a vizsgálandó tényálláselemek gondos

elemzését végzi el, hanem jogérzékére, megérzéseire, saját tapasztalataira hagyatkozik, és ennek fényében foglal állást: túl távoli-e a kárkövetkezmény vagy sem. Majd ezt követően „veszi elő” a jogrendszer, a jogalkotó által rendelkezésre bocsátott eszközöt, legyen az akár az adekvát kauzalitás tana, akár az előreláthatósági korlát, s indokolja meg utólag döntését, tetszőlegesen hajlítva az alkalmazandó mércét. E bírói attitűd ellentétes az egységes jogalkalmazáshoz, esetsoportok kialakulásához fűződő jogpolitikai érdekekkel, lehetetlenné teszi a távoli kárkövetkezmények kiszámítható és egységes megítélését, így a kritikusok. Az előreláthatóság mércéje akár tetszés szerint alakítható.⁵⁰

2. Az előreláthatósági klauzula a gyakorlatban

A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkéhez kapcsolódó bírói gyakorlat tükrében úgy tűnik, hogy az előreláthatóság megfelelő (eset)csoportképző ismérv; az esetsoportok körvonalai többé-kevésbé világosak. Természetesen a jogi környezet is fontos szerepet játszik, és arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény tárgyi hatálya a nemzetközi adásvételi szerződésekre korlátozódik. Így nem biztos, hogy az *esetsoportok* maradéktalanul átültethetők a magyar jogba.

A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikke alapján a *továbbértékesítés szokásos nyeresége* általában előrelátható. Így foglal állást a hatályba nem lépett új törvény Indokolása is.⁵¹ Ezzel szemben vitatott az *üzemléállás miatt bekövetkezett kár* előreláthatósága. Egyes szerzők azon a véleményen vannak, hogy e kár már akkor és az alapján megtérítendő, ha a kötelezett ismerte a szerződés tárgya hasznosításának módját.⁵² Mások csak akkor tekintik e károkat előreláthatónak, ha a jogosult kifejezetten utalt azokra.⁵³

A *szükséges és indokolt költségek* előreláthatók, így többek között a hiba megvizsgálásának költségei, a szakértői díj, a raktározási költségek, biztosítási- és hitelezési költségek.⁵⁴ Nem egységes a *felelősségi kár* megítélése: előrelátható az a kártérítés mint kár,⁵⁵ amelyet a jogosult a kötelezett szerződésszegése által okozott saját szerződésszegése miatt megrendelőinek fizetni köteles; hasonló a helyzet a szerződésszegés miatt fizetendő szokásos mértékű kötbérenél is; ezzel szemben általában nem előrelátható a bankgarancia lehívásából származó kár.⁵⁶

Nem egységes a Bécsi Vételi Egyezmény gyakorlata a *hibás teljesítésből eredő következménykárok* megítélésében sem. Ez az esetsoport a magyar jogalkotás szempontjából azért különösen érdekes, mert a tervezetek szerint a magyar szerződési jogban az előreláthatósági korlát csak a következménykárokra és az elmaradt haszonra vonatkozik. E károk kapcsán is Faust összegzésére utalunk. Egyes jogirodalmi álláspontok szerint a következménykárok alapvetően előreláthatók. Más szerzők aszerint tesznek különbséget, hogy az adott következménykár melyik szerződő fél érdekkörében (Risikobereich) következett be. Egyes bíróságok szo-

katlan kárfolyamatok esetén nem állapítják meg az előreláthatóságot és elvetik a felelősséget⁵⁷ (noha az uralkodó álláspont szerint a kár bekövetkezésének folyamatát nem, csak a kárt magát kell előrelátni). Különösen érzékeny kérdés az *üzleti hírnévvel (goodwill) kapcsolatos kár* előreláthatósága (ügyfelek elvesztése és az ebből eredő vagyoni károk). A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkéhez kapcsolódó bírói gyakorlat szerint ez a kárfajta alapvetően nem előrelátható. Így a kötelezett csak akkor tartozik felelősséggel, ha a jogosult kifejezetten figyelmeztette e kockázatokra, illetve ha a kötelezett előtt ismert volt a piac érzékenysége vagy a jogosult tevékenységének bizalmi jellege.⁵⁸

Amint az a fentiekből kitűnik, bizonyos esetsoportoknál az előreláthatóság önmagában is elegendő, míg másutt további szempontok és tényezők figyelembe vétele szükséges, amelyek mentén alcsoportok képezhetők. Ilyen kiegészítő tényező a *költségek szükségessége és arányossága*; a felek *érdekkörének* elhatárolása a hibás teljesítéssel okozott következménykároknál; a *szokásos* fogalma az elmaradt haszonhoz kapcsolódóan; az adott *ágazat* és a *piac* ismerete, stb. A jogirodalomban további kiegészítő kritériumokkal találkozunk, mint például a *kockázat és az ellenszolgáltatás egyensúlya*,⁵⁹ a *kár biztosíthatósága*, a megsértett szerződéses kötelezettség vagy norma védelmi célja („*Schutzzweck des Vertrages*”), valamint a *megsértett jogtárgy*, a *szerződéstípus* és a *prevenciós érdek*.⁶⁰ Különösen érdekes a német jog egyik legfontosabb betudhatósági, okozatosági elméletének, az ún. védelmi cél (Schutzzwecklehre) vagy normacél (Normzwecklehre) elméletének alkalmazása az angol jogban és az Egyesült Államok tagállamainak magánjogában. Faust azt a példát említi, amelyben egy nem szerződészerűen teljesítő vízszolgáltató vállalatot a tűzkárok megtérítésére köteleztek, mivel a vízszolgáltatási szerződés védelmi céljához hozzátartozik, hogy szükség esetén tűzvész megelőzése céljából elegendő víz álljon rendelkezésre.⁶¹

A *megsértett jogtárgy* jelentőségére már utaltunk. Egyfajta, a megsértett jogtárgy alapján való különbségtételt az USA Uniform Commercial Code is tartalmaz. A 2-715. § (2) bekezdése alapján az előreláthatósági korlát csak az egyéb vagyoni károkra vonatkozik, a személyi- és dologi károkra nem.⁶² Az Egyesült Államok tagállamainak bírói gyakorlatában a testi épség megsértéséből eredő károk előnyben részesítése abban mutatkozik meg, hogy a károkozónak csak a kár fajtáját, a kár típusát kell előrelátnia ahhoz, hogy kötelezhető legyen a kár megtérítésére. Nem kell előrelátnia tehát a kár nagyságát. A dologi és egyéb vagyoni károk esetében mind a kár fajtáját, mind a kár nagyságrendjét előre kell látnia ahhoz, hogy a bíróság felelősségét megállapítsa.⁶³ A common law jogrendszerek esetjogában a *szerződés típusának* is nagy jelentőséget tulajdonítanak. Tömegeesen kötött szerződések esetében, mint például a fuvarozási vagy a szállítmányozási szerződés, alapvetően kevesebbet lehet előrelátni, mint egyedi ügyleteknél, például az egyedileg megtárgyalt adásvételi vagy száll-

litási szerződések esetében. A fuvarozó és a szállítmányozó lényegesen kevesebbet tud a szerződés közvetett tárgyáról, mint az eladó vagy a szállító.⁶⁴ Ebben az összefüggésben utal a Szakértői javaslat is arra, hogy az adott üzletágban szokásos következmények általában előreláthatók.⁶⁵

Összegzésképpen megállapíthatjuk, hogy a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkéhez kapcsolódó esetcsoportok bírói gyakorlata többé-kevésbé kiszámítható. Gyakorlati szempontból ezért az előreláthatóság bevezetése előnyösnek tűnik. Dogmatikai szempontból e megoldás javára írhatjuk, hogy a teljes kártérítés elvét a megfelelő tényállásalelemnél, a megtérítendő kárnál korlátozza, az egyes jogpolitikai megfontolásokat nyíltan foglalja magába és ezáltal nem kényszeríti az eljáró bírót az okozatosság fogalmának erőltetett értelmezésére. Az előreláthatóság kapcsán felvetett kérdések többsége (kinek, mikor, mit) nem válaszolható meg a jogalkotó absztrakciós szintjén, e kérdésekre a bírói gyakorlatnak kell majd választ adnia, s e körben szükséges a Bécsi Vételi Egyezmény, illetve az előreláthatósági korlátot isméro országok bírói gyakorlatának tanulmányozása.

A fenti elemzésből az alábbi következtetések vonhatóak le:

1. A *sérelemdíj* nem kártérítés, így a személyiségi jogi jogsértés e jogkövetkezményét az előreláthatóságtól függetlenül meg kell fizetnie a jogsértőnek. A kontraktuális felelősség körében így sosem valósulhat meg teljes mértékben a kockázatok, felelősség és ellenszolgáltatás egyensúlya. (Személyiségi jogi jogsértést szerződésesség is eredményezhet.)

2. A jogalkotónak döntenie kell a *szabad párhuzamos igényérvényesítés*, illetve a *non-cumul* között. El kell döntenie, hogy a szerződéses jogviszony kizárja-e a deliktális alapú kártérítési igényt, vagy sem. Ha a non-cumul mellett dönt, elhatárolási nehézségekkel kell számolnia. Ha marad a szabad választás kontraktuális és deliktális út között, a szerződéses kockázatelosztási rezsim deliktális úton megkerülhető (ld. különösen a bizonyítást, illetve az előreláthatóság referencia-időpontját).

3. A jogi okozatosság, az *adekvát kauzalitás tana* nem mellőzhető. Az előreláthatósági klauzula a *szerződésességért való felelősség* körében ugyanis csak a következménykárokra és az elmaradt haszonra vonatkozik, a szerződésességgel okozott többi kárra (a szerződés tárgyában okozott ún. tapadó kárra) nem. A *deliktális felelősségi jogban* pedig azért lesz továbbra is szükség rá, mert ott nem az előreláthatóságot kell bizonyítani, hanem annak hiányát, ami ha nem sikerül, a jogi okozatosság hiányában nem lenne más jogintézmény, amely a parttalan kártérítési igényeknek gátat vetne. Mivel az ok-okozati összefüggést minden esetben a károsultnak kell bizonyítania, az adekvát kauzalitás kritériumrendszere a deliktális felelősség körében nem eshet egybe az előreláthatóság szempontjaival. Az adekvát kauzalitáson alapuló jogi okozatosságot a károsult-ra kedvezőbben kell értelmezni, mint az erőreláthatóságot, mivel ellenkező esetben az előreláthatósághoz

kapcsolt bizonyítási rend (deliktális felelősség esetén a károkozó bizonyíthatja ennek hiányát) „visszafordulna”. Ha a károsultnak ugyanazon körülményeket kellene bizonyítania az ok-okozati összefüggés körében, mint amelyek hiányát a károsultnak annak érdekében, hogy meggyőzze a bíróságot: a kár nem volt előrelátható, akkor végeredményben annak bizonyítását várnánk el a károsulttól, hogy ez vagy az az érdeksérelem előrelátható. Éppen ezért ami előrelátható, legyen okozatos is, ám ne minden következmény legyen előrelátható, amely az adekvát kauzalitás tana alapján ok-okozati összefüggésben áll a károkozó magatartással. (Mindezt árnyalja, hogy az adekvát kauzalitás tana és az előreláthatóság is legalább részben bírói mérlegelést kívánó jogkérdés.)

4. Az előreláthatósági klauzula *diszpozitív*, a felek a szerződésben módosíthatják azt, kizárásával kiterjeszthetik a kötelezett felelősségét. A polgári jog, különösen a szerződési jog egyéb jogintézményei (*jó erkölcsbe ütköző szerződés semmissége, egyedileg meg nem tárgyalt tisztességtelen kikötés érvénytelensége, joggal való visszaélés tilalma*) hivatottak megakadályozni e lehetőség indokolatlan és méltánytalan kihasználását a kiszolgáltató szerződő fél terhére.

5. Az *elvárható előreláthatóság* (előrelátHATta, előre kellett volna látnia) következtében az adott helyzetben általában elvárható magatartás követelménye – ha eltérő tényállásalelem vonatkozásában is, de – továbbra is jelen lesz a szerződési jogban, annak ellenére, hogy a szerződésességért való felelősséget a jogalkotó felelősségtől független alapra helyezi. Az ideáltipikus személy tehát mint viszonyítási pont – az összes ehhez kapcsolódó jogalkalmazási problémával együtt – a kontraktuális felelősségi jognak is része marad.

6. Az *előreláthatóság referencia-időpontja* szerződési jogban az az időpont, amikor – bármilyen okból – megteremthető az egyensúly a vállalt kockázat, felelősség és az ellenszolgáltatás között. Ez általában a szerződéskötés időpontja, de ha az említett feltétel teljesül (az egyensúlyteremtés jogügyleti körülményei adottak), lehet a szerződés módosításának, illetve keretszerződés esetén akár a konkrét szállítás visszaigazololásának időpontja is.

7. A kár *fajtájának és nagyságrendjének* kell előreláthatónak lenni ahhoz, hogy a károkozót kártérítésre kötelezze a bíróság. Bármit is jelentsen ez, személyi károk esetén indokolt a nagyvonalúság, például akképpen, hogy a kár fajtájának előreláthatósága önmagában megalapozza a kártérítési kötelezettséget. A kárfajtákat, kártípusokat nem szabad annyira szűken meghatározni, hogy azok a kár bekövetkezésének (ok)folyamatával legyenek azonosak.

8. Ésszerű a kártérítési kötelezettséget azon károkra korlátozni, amelyek a jogellenes magatartás nemcsak lehetséges, hanem *valószínű* következményeként láthatók előre. Ez akkor is fontos fogódzó lehet, ha az előreláthatóság ideáltipikus alanya, a kár fajtája és valószínűsége, illetve e három tényező vizsgálata legalább részben ugyanazon megfontolásokat fedi.

JEGYZETEK

- 1 Kézirat lezárva: 2011. január 10.
- 2 *Vékás Lajos (szerk.), Szakértői Javaslat az új Polgári Törvénykönyv tervezetéhez*, Complex, Budapest, 2008, a továbbiakban Szakértői javaslat/*Szerző* (2008).
- 3 A Szakértői tervezet 5:121. § megfogalmazásában: „a szerződészegést ellenőrzési körén kívül eső, a szerződéskötés időpontjában előre nem látható körülmény okozta, és nem volt elvárható, hogy a körülményt elkerülje, vagy a kárt elhárítsa.”
- 4 Vö. Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:121. §, 810, 812.
- 5 Vö. általánosságban a parlament által elfogadott, de hatályba nem lépett törvény indokolását 2008-ból, letölthető: <http://www.parlament.hu/irom38/05949/05949.pdf>, utolsó letöltés 2011. január 1. napján, 5:117. sk. §§, 966skk; 5:477. §, 1266. A továbbiakban *Indokolás* (2008). Vö. még Szakértői javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:121 sk §§, 809skk és ui. *Lábady* 5:516. §, 1121sk.
- 6 *Peter Schlechtriem*, Internationales UN-Kaufrecht, Ein Studien- und Erläuterungsbuch zum Übereinkommen der Vereinten Nationen über Verträge über den internationalen Warenkauf, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1996, 302. számszám; *Sándor Tamás/Vékás Lajos: Nemzetközi adásvétel*, A Bécsi Egyezmény kommentárja, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2005, 437sk; *Peter Mankowski*, in: *Münchener Kommentar zum Handelsgesetzbuch* (hrsg. Karsten Schmidt), Band 6, 373-406. §§, CISG, 2. Auflage, Beck, München, 2007, CISG 74. cikk, 21, 25. számszámok; vö. Szakértői javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812.
- 7 *Indokolás* (2008) 5:477. §, 1265.
- 8 Vö. *Vékás Lajos: Előreláthatósági klauzula szerződésszegésből eredő kártérítési igényeknél*, in: *Sárközy Tamás-Vékás Lajos (szerk.) Eörsi Gyula emlékkönyv 1922–1992*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2002, 211. o. Ld. még Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 811: további példákat mutatnak be arra, hogyan próbálnak a bíróságok a kártérítésnek ésszerű korlátokat szabni, így például az adekvát kauzalitás elvének alkalmazásával, vagy azzal az indokolással, hogy túlságosan laza az ok-okozati összefüggés.
- 9 Hasonlóan Szakértői Javaslat 2:121. § (3) bek., itt a felelősség foka nem szerepel a felsorolásban.
- 10 A Bécsi Vételi Egyezmény hatálya nem terjed ki a halálra, valamint a személyi sérülésre, 5. cikk. A német bírói gyakorlat szerint sem lehet nemvagyoni kártérítést követelni a Bécsi Vételi Egyezmény alapján. Vö. *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 11.
- 11 *Indokolás* (2008) 5:117. §, 967; Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:121. §, 809.
- 12 *Indokolás* (2008) 5:113. §, 962.; Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:117. §, 806.
- 13 Igaz, a szavatossági igény és a szerződés megtámadása szerződési jogi eszköz, esetünkben azonban szerződési jogi és deliktális eszközök, jogalapok egymáshoz való viszonyáról van szó. Így a rendszer-tani értelmezés sem ad teljes bizonyosságot, hiszen más eredmény is levezethető, ha a rendszerezési kategóriákat másként választjuk ki. Például a jogcímek közötti szabad választás értelmezése akképpen szűkíthető, hogy csak a szerződési jog különböző eszközei közül választhat szabadon a jogosult.
- 14 *Indokolás* (2008) 5:117. §, 965.; ugyanígy a Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:121. §, 808.
- 15 Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:124. §, 814.
- 16 Vö. *Világhy Miklós: A Ptk. felülvizsgálatának elvi kérdései*, Magyar Jog, 1971/8, 456 és *Petrik Ferenc: Kártérítési jog, az élet, testi épség, egészség megsértésével szerződésen kívül okozott károk megtérítése*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2002, 68sk. Lásd még *Vékás* (2002) 210sk. *Indokolás* (2008) 5:117. §, 966 és 5:477. §, 1265., valamint Szakértői Javaslat/*Lábady* (2008) 5:516. §, 1122. Menyhárd beszámol arról, hogy az adekvát kauzalitás tana és az előreláthatósági teszt gyakran azonos eredményre vezetnek. Vö. *Menyhárd Attila: Felelősség szerződésszegésért*, Polgári Jogi Kodifikáció, 2001/3, 25.
- 17 *Florian Faust: Die Vorhersehbarkeit des Schadens gemäß Art. 74 Satz 2 UN-Kaufrecht (CISG)* J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1996, 9., *Slechtriem* (1996) 300, *Sándor/Vékás* (2005) 435sk., *Münch KommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 18.
- 18 *Marton Géza: A polgári jogi felelősség*, Triorg Kft., Budapest, 1992, 140skk, *Vékás* (2002) 208.
- 19 A felek a Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikkétől is eltérhetnek, vö. *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 44.
- 20 A Bécsi Vételi Egyezmény 74. cikke vonatkozásában ezt a megállapítást teszi *Sándor/Vékás* (2005) 434. Vö. a hatályba nem lépett új Ptk. 5:129. § (1) bekezdését, amely a hatályos Ptk. 314. §-ával szinte szó szerint megegyezik.
- 21 *Faust* (1996) 13 és 16., jogösszehasonlító megállapításai 137skk.; *Sándor/Vékás* (2005) 438sk.; *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 24.
- 22 *Indokolás* (2008) 5:118. §, 969; Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812, a deliktális jog vonatkozásában is, vö. Szakértői Javaslat/*Lábady* (2008) 5:516. §, 1122.
- 23 *Faust* (1996) 32sk.
- 24 *Faust* (1996) 115.
- 25 *Sándor/Vékás* (2005) 439 egy célzott szerződésmódosítást feltételeznek. Ugyanígy a Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812.
- 26 *Faust* (1996) 115. példákat említ az Egyesült Államok tagállamainak bírói gyakorlatából, ahol az építési

- szolgáltatások teljesítési határidejének utólagos meghatározása az előreláthatóság referencia-időpontjának erre az időpontra való áthelyezését eredményezte. Vö. például *'Spang Industries Inc. v. The Aetna Casualty and Surety Co., Torrington Construction Co. Inc.'* 512 F.2d 365, különösen 369: „We conclude that, when the parties entered into a contract which, by its terms, provides that the time of performance is to be fixed at a later date, the knowledge of the consequences of a failure to perform is to be imputed to the defaulting party as of the time the parties agreed upon the date of performance. This comports, in our view, with both the logic and the spirit of *Hadley v. Baxendale*.”
- 27 *Indokolás* (2008) 5:118. §, 968; Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812.
- 28 Vö. *Faust* (1996) 12; de így *Sándor/Vékás* (2005) 438sk; MünchKommHGB/*Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 23.
- 29 Az a kár, amelyet azáltal szenved el a jogosult, hogy a kötelezett szerződésszegése következtében ő maga is szerződést szeg, és ezért kártérítést köteles fizetni saját szerződő partnereinek (megrendelőknél, más vevőknél).
- 30 *Faust* (1996) 29, 132.
- 31 Vö. *Waddams, S. M.*, *The Law of Damages*, Fourth Edition, Canada Law Books, Toronto (2004) 14.550, 576. Ebben az esetben a kár előrelátható volt, csak a kár elhárításának, megtérítésének költsége nem, de erre a károkozó nem hivatkozhat.
- 32 Vö. *H Parsons (Linestock) Ltd v Uttly Ingham & Company Ltd* [1977] EWCA Civ 13 (18 May 1977)
- 33 *Faust* (1996) 127sk.
- 34 *Hughes v. Lord Advocate, 1963 SC (HL) 31*
- 35 Vö. *Faust* (1996) 28sk.; *Sándor/Vékás* (2005) 438. Az okozati folyamatot a Szakértői javaslat szerint sem kell előrelátni, vö. Szakértői javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812.
- 36 Így *Linden* in *Linden, Allen M./Feldthusen, Bruce: Canadian Tort Law*, 8th edition, LexisNexis Butterworths, Markham, 2006, 366.
- 37 *Waddams* (2004) 14.500, 574; *Linden/Feldthusen/Linden* (2006) 380skk, pszichés károk esetében azonban követelmény a „person of ordinary fortitude”, vö. *Mustapha v. Culligan of Canada Ltd.*, 2008 SCC 27, [2008] 2 S.C.R. 114, különösen 14skk.
- 38 Vö. az újabb angol nyelvű jogirodalomból *Ramsay, Marc: The Religious Beliefs of Tort Victims: Religious Thin Skulls or Failures of Mitigation?* Canadian Journal of Jurisprudence 2007/2, 399skk. Részletes feldolgozásához a magyar kártérítési jogra (is) vetítve ld. *Fuglinszky Ádám: A polgári jogi felelősség útjai egyes jogrendszerben*, Québec, Kanada, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2010, 194skk.
- 39 Ugyanígy a Bécsi Vételi Egyezmény jogirodalmában, vö. *Faust* (1996) 13sk, 34.
- 40 *Faust* (1996) 33sk, 150sk. A valószínűségi követelményt a Bécsi Vételi Egyezmény bírói gyakorlata következetesen elveti.
- 41 Vö. *Faust* összehasonlító elemzését, *Faust* (1996) 141skk, 146sk, ahol rámutat arra, hogy a House of Lords 25%-os valószínűséget elegendőnek tartott. Beszámol az angol és az amerikai (USA tagállamok) bírói gyakorlat ingadozásáról is. Ugyanígy *Waddams* (2004) 14.230sk, 560.
- 42 *Indokolás* (2008) 5:477. §, 1265, vö. Szakértői javaslat/*Lábady* (2008) 5:516. §, 1122.
- 43 „...the defendant did not know and could not reasonably be expected to have known that [the oil] was capable of being set afire when spread on water” Vö. *Overseas Tankship (UK) Ltd v Morts Dock and Engineering Co Ltd or the Wagon Mound (No 1)* [1961] UKPC 1.
- 44 „It follows that in their Lordships view the only question is whether a reasonable man, having the knowledge and experience to be expected of the chief engineer of the Wagon Mound, would have known that there was a real risk of the oil on the water catching fire in some way.” Vö. *Overseas Tankship (UK) Ltd v The Miller Steamship Co or the Wagon Mound (No 2)* [1966] UKPC 1.
- 45 Az utolsóként említett kérdésre adott nemleges válaszhoz vö. *Bárdos Péter: Kárfelelősség a Polgári Törvénykönyv rendszerében*, HVG-ORAC Kiadó, Budapest, 2001, 106 és *Csécsey Andrea: A kontraktuális felelősség fejlődése a római jogtól napjainkig*, in: Stipta István (szerk.) *Studia Iurisprudentiae Docorandorum Miskolciensum*, Tomus 4/1, Fasciculus 1–17, Bíbor Kiadó, Miskolc, 2004, 71skk., 88, 91.
- 46 A Szakértői Javaslat ezt a „casus nocet domino” elvével magyarázza. Vö. Szakértői javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 811. Ld. még *Eörsi Gyula, A szerződésszegési kártérítés korlátozásáról*, Magyar Jog, 1974/1, 143.
- 47 Vö. *Faust* (1996) 157skk, az Egyesült Államok tagállamaiban előfordul, hogy hivatkoznak erre az elméletre olyan esetekben, amikor a bíróság méltánytalannak tartja a felelősség megállapítását, vö. *uő.* 163sk. Az angol és kanadai joghoz lásd *Waddams* (2004) 14.130sk, 556. *Schlechtriemnél* (1996) 304, ugyancsak megjelenik a kockázat megfelelő vállalása.
- 48 Vö. Kanada Legfelsőbb Bíróságának szűkszavú döntését a *Purolator Courier v. Cornwall Gravel*, [1980] 2 S.C.R. 118 ügyben. Nagyon kritikusan nyilatkozik az ügyről *Swan, John*, *Canadian Contract Law*, First Edition, LexisNexis Butterworths, Canada, 2006, 377skk, 381. Ilyen szerződések esetében lehetőség van arra, hogy a szolgáltatók felelősségkorlátozó klauzulákat építsenek be az általános szerződési feltételekbe, amelyek kialakítása során azonban a szerződési szabadság törvényi korlátait is figyelembe kell venni. A szerződéstípus-specifikus problémákra, mint például a fuvarozási szerződés

- esetében, megoldás lehet az is, ha a jogalkotó különös felelősségkorlátozó normákat iktat törvénybe.
- 49 *Faust* (1996) 115.
- 50 *Eörsi Gyula: A közvetett károk határai*, in: Németh János – Vékás Lajos (szerk.) Emlékkönyv Beck Salamon születésének 100. évfordulójára, ELTE ÁJK Polgári Jogi valamint Polgári Eljárásjogi Tanszék, Budapesti Ügyvédi Kamara, Budapest, 1985, 59skk., 60sk. Az amerikai alkalmazásához vö. *Faust* (1996) 110.
- 51 *Faust* (1996) 17sk, összehasonlító megállapításokkal uő. 167skk, *Schlechtriem* (1996) 304, *Sándor/Vékás* (2005) 440sk, *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 28, *Indokolás* (2008) 5:118. §, 968. Érdekes módon az Indokolás megjegyzi, hogy a nyereséget a bekövetkezés valószínűségével arányos mértékben kell megtéríteni. Felmerül a kérdés, hogy miért kell a megtérítés összegét még egyszer, a bekövetkezés valószínűségéhez igazítani (csökkenteni), ha az előreláthatóságot már megvizsgáltuk és a károk okozó egyébként is csak az előreláthatóság korlátai között köteles a kár megtérítésére? Ha viszont e megállapítás csak az előreláthatóság tartalmát és értelmét hivatott pontosítani, akkor felesleges, és félreértésre ad okot.
- 52 Sőt, e feltétel nélkül is a megtérítés mellett foglal állást *Sándor/Vékás* (2005) 440sk, a jelenlegi álláspontokhoz vö. *Faust* (1996) 19.
- 53 *Schlechtriem* (1996) 305 szerint a kötelezett általában elvárhatja, hogy a vevő megteszi a szükséges intézkedéseket arra az esetre, ha a szállítmány nem vagy nem szerződésszerűen érkezne meg. Ezért az üzemeállítás által okozott károk csak akkor előreláthatók, ha a jogosult egyértelmű utalást tett e kockázatokra, vagy e károk más okból konkrétan és egyértelműen előreláthatóak voltak.
- 54 Vö. *Faust* (1996) 21, uő. jogösszehasonlító módszerrel 180skk, *Sándor/Vékás* (2005) 441, 444; *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 28skk, 33skk, 38.
- 55 *Sándor/Vékás* (2005) 442; *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 28, 31.
- 56 Lásd *Faust* (1996) 18sk, uő. jogösszehasonlító módszerrel 175skk. Nem előreláthatók a kezesség költségei sem, vö. *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 31, *Sándor/Vékás* (2005) 442, kivéve, ha a jogosult erről a kötelezettet a szerződés megkötésekor tájékoztatta. Szigorúbb álláspontot képvisel *Schlechtriem* (1996) 304, aki szerint önmagában, vagyis ezekre való külön utalás hiányában sem a kötbér, sem a kártérítés nem előrelátható.
- 57 *Faust* (1996) 22sk, 38sk, így *Sándor/Vékás* (2005) 442, *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 32; összehasonlító megközelítésben *Faust* (1996) 184skk.
- 58 *Faust* (1996) 19skk, 174sk; *Schlechtriem* (1996) 306; *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 42sk, *Sándor/Vékás* (2005) 443sk. Szerintük a goodwillben okozott kárt a piac érzékenysége esetén is csak akkor kell megtéríteni, ha más beszerzési forrás nem áll rendelkezésre.
- 59 Így *Eörsi* (1974) 143 is; az angol és a kanadai joghoz lásd *Waddams* (2004) 14.190, 558.
- 60 Vö. *Waddams* (2004) 14.340sk, 567 és uő. in *Waddams, S.M.: The Law of Contracts, Fifth Edition*, Canada Law Books Inc., 2005, 737. *Waddams* szerint inkább a tulajdonos – adott esetben a károsult – van abban a helyzetben, hogy vagyontárgyait biztosítsa, mivel ő jobban ismeri a kockázatokat és azok következményeit. Igaz ez az üzemeállításra kötött biztosításra is, de a személyi károkra nem. Utóbbiakat a károsult felelősségbiztosítása hatékonyabban fedezi. Vö. még *Linden/Feldthusen/Linden* (2006) 379, *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 21.
- 61 Vö. *Faust* (1996) 148, 195 és még egy példa tőle: az aratógép eladójának előre kell látnia, hogy késedelmese esetén nem lehet aratni és a termés tönkremehet. Nem felel azonban, ha a késedelem miatt a még le nem aratott termés leég (uő. 12). Vö. még *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 32. Szerinte a kárnak azt a veszélyt kell megvalósítania, amelyet az eladó a nem szerződésszerű teljesítéssel előidézett. A szerződés tárgyának nem megfelelő, illetve rendeltetésellenes használata, valamint az ebből eredő következménykárok nem előreláthatók.
- 62 „Consequential damages resulting from the seller’s breach include
- a) any loss resulting from general or particular requirements and needs of which the seller at the time of contracting had reason to know and which could not reasonably be prevented by cover or otherwise; and
- b) injury to person or property proximately resulting from any breach of warranty.”
- 63 *Faust* (1996) 127sk, 185.
- 64 *Waddams* (2004) 14.300, 563sk.
- 65 Szakértői Javaslat/*Kemenes/Vékás* (2008) 5:122. §, 812, ugyanígy *MünchKommHGB/Mankowski* (2007) Art. 74 CISG, 25.